ΑΠΟΛΛΩΝ, Ο ΘΕΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΗΘΟΥΣ

Τόσον εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα λατρευτικὰ κέντρα τεραστίας σημασίας διὰ τὴν κοινωνικὴν δομὴν τῶν δύο χωρῶν. Ὁ Μαρδοὺκ καὶ ὁ Ἄμμων ἐπὶ παραδείγματι ἐξεπροσώπησαν τὴν φυσικὴν καὶ καθιέρωσαν τὴν πολιτικὴν τάξιν, ἀφοῦ προηγουμένως (ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ὑγροῦ τέρατος Τιαμὰτ ἢ τοῦ Φαραὼ Ἐχνατὼν) κατετρόπωσαν τοὺς ἐχθροὺς τῆς ζωῆς. Οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ δεύτερος θεὸς ἀντιμετώπισαν ἄγνωστα ἐνδεχόμενα, ἐφ' ὅσον ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλισθοῦν οἱ καρποὶ τῆς γῆς ἐναντίον τῶν ἀντιξοοτήτων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐχθρικῆς βουλιμίας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ Ἀνατολὴ ἐδημιούργησε ναοὺς καὶ ὄχι μαντεῖα· ὁ χρόνος ὑπῆρχε, διὰ νὰ ἐπαναλαμβάνεται ἡ σειρὰ τῶν ἐποχῶν καὶ νὰ ἰσχύῃ ἐναντίον τῶν ἀντιδράσεων ἡ παράδοσις.

Ἀφ' ὅτου ὅμως ἐθεμελιώθη ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Ἰωνίαν ἐκ μέρους ἑτεροκλήτων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀπέκλεισαν τελικῶς τὴν ἐπέμβασιν τῆς θείας ἐξουσίας εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἐδημιουργήθη νέα κατάστασις τόσον διὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν θρησκευτικῶν προσώπων ὅσον καὶ διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβληματικῶν γεγονότων τῆς ὑπάρξεως, τὰ ὁποῖα ἔχασαν τὴν φυσικήν των περιοδικότητα καὶ τὴν ἀναφοράν των εἰς τὴν αὐθεντικὴν θέλησιν, διὰ νὰ ἐμφανισθοῦν ὡς ἐπακόλουθα τῆς κριτικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς στάσεως. Ἀφ' ἧς στιγμῆς λοιπὸν ὁ Ζεὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς *«Ὀδυσσείας»* ἀποδοκιμάζει τὴν συνήθειαν τῶν θνητῶν νὰ ἐνοχοποιοῦν διὰ τὰ λογικὰ καὶ ἠθικά των σφάλματα τοὺς ἀθανάτους[1], ἡ διαγωγὴ ἀπέκτησε διανοητικὸν χαρακτῆρα, ἐφ' ὅσον ἔπρεπε νὰ διαπιστωθῇ, ὅ,τι συνέφερε γενικῶς[2]. Εἰς τὰ πλαίσια τοῦ αἰτήματος νὰ καθορισθοῦν οἱ κανόνες τῆς συνυπάρξεως βάσει τῆς κοινῆς ἀνάγκης θὰ ἑρμηνευθῇ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ δυστυχία τῶν εὐγενῶν,

---

1. *«Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται·*
ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν»

(Ὁμήρου, Ὀδυσσείας α 32-34).

2. *«Ζεὺς ὑψιμέδων, ὃς ἅπαντα δέρκεται,*
οὐκ αἴτιος θνατοῖς μεγάλων ἀχέων,
ἀλλ' ἐν μέσῳ κεῖται κιχεῖν
πᾶσιν ἀνθρώποις Δίκαν ἰθεῖαν, ἁγνᾶς
Εὐνομίας ἀκόλουθον καὶ πινυτᾶς Θέμιτος»

(Βακχυλίδου, Διθυράμβων 15 (Τῆς Ἑλένης ἀπαιτήσεως), 51-55).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

οἱ ὁποῖοι τελικῶς κατέκτησαν τὴν Μικρασιατικὴν ἀκτήν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὰ φυλετικά των προνόμια, ὡς ἀποτέλεσμα κακῆς ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων:

«Αὐτὰρ ἐπεὶ Πριάμοιο πόλιν διεπέρσαμεν αἰπήν...
καὶ τότε δὴ Ζεὺς λυγρὸν ἐνὶ φρεσὶ μήδετο νόστον
᾿Αργείοισ᾿, ἐπεὶ οὔ τι νοήμονες οὐδὲ δίκαιοι
πάντες ἔσαν»[1]

᾿Εκεῖνος ἐν τούτοις ἐκ τῶν θεῶν, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς νέας ἠθικῆς πραγματικότητος ἐναντίον τῆς βίας τῶν ἰσχυρῶν, ἐφ᾿ ὅσον δὲν ἀντελαμβάνοντο τὸν σύνδεσμόν των πρὸς τοὺς ἀδυνάτους, ἀλλ᾿ ἐφέροντο κατὰ τρόπον ἀπαράδεκτον διὰ τὸν ἀστικὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλλε τὸν μετριασμὸν τῶν παθῶν[2], ὑπῆρξεν ὁ ἰνδογερμανικὸς[3] *«φωσφόρος δαίμων»*[4] τῶν Λυκίων[5] ᾿Απόλλων. ῾Ο *«Λυκηγενὴς»*[6] θεὸς ὑπεδέχθη, ὅσους ἐκ τῶν κατοίκων τῆς ῾Ελλάδος ἐπεχείρησαν νὰ διεκπεραιωθοῦν εἰς τὴν Μ. ᾿Ασίαν μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων, ἐπὶ τῆς νήσου Δήλου, ὅπου ὡς διαθέτης τῆς ἀπέναντι τεραστίας

---

1. ῾Ο μ ή ρ ο υ, ᾿Οδυσσείας γ 130 - 134.
2. *«᾿Ατρείδη, σὺ δὲ παῦε τεὸν μένος· αὐτὰρ ἔγωγε*
λίσσομ᾿ ᾿Αχιλλῆϊ μεθέμεν χόλον»
(῾Ο μ ή ρ ο υ, ᾿Ιλιάδος Α 282/3),
«Νεμεσσῶμαι δὲ καὶ ἄλλῳ
ἀνδρὶ ξεινοδόκῳ, ὅς κ᾿ ἔξοχα μὲν φιλέῃσιν
ἔξοχα δ᾿ ἐχθαίρῃσιν· ἀμείνω δ᾿ αἴσιμα πάντα»
(῾Ο μ ή ρ ο υ, ᾿Οδυσσείας ο 69 - 71).
3. ῎Ιδε F. D i r l m e i e r, Apollon (*«Archiv für Religionswissenschaft»*, Leipzig - Berlin XXXVI τόμ. 1939, σ. 278/79).
4. O r p h e i H y m n i, ἔκδ. G. Q u a n d t, Berolini MCMLV, 34: ᾿Απόλλωνος 5 (σ. 27). Πρβλ. Σχολίων εἰς ῾Ο μ ή ρ ο υ ᾿Ιλιάδος Α 1: *«Τιτὰν γὰρ ὁ ᾿Απόλλων... τοῦτον δὲ καὶ ἥλιον νενομίκαμεν»*, Π λ ο υ τ ά ρ χ ο υ, Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων 42 (p. 433D): *«Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν προγενεστέρων ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἡγοῦντο θεὸν ᾿Απόλλωνα καὶ ἥλιον»*.
5. *«Οὗτος δ᾿ ὁ ᾿Ωλὴν καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς παλαιοὺς ὕμνους ἐποίησεν ἐκ Λυκίης ἐλθὼν τοὺς ἀειδομένους ἐν Δήλῳ* (῾Η ρ ο δ ό τ ο υ, ῾Ιστορίης IV 35).
«Qualis ubi hibernam Lycian Xanthique fluenta
deserit ac Delum maternam invisit Apollo»
(P. V i r g i l i M a r o n i s, Aeneidos IV 143/44). Πρβλ. U. v o n W i l a m o w i t z - M o e l l e n d o r f, Apollon (*«Hermes»*, Berlin XXXVIII τόμ. 1903, σ. 577/78, 585), -Die Ilias und Homer, Berlin 1920, σ. 452, M. P. N i l s s o n, Geschichte der Griechischen Religion, München I τόμ. MCMXLI, σ. 529/30, W. F. O t t o, Die Götter Griechenlands, Frankfurt a. M. 1961, σ. 65.
6. ῾Ο μ ή ρ ο υ, ᾿Ιλιάδος Δ 119.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἀκτῆς ἐλατρεύετο διὰ τῆς πολεμικῆς κραυγῆς *ἰά*[1]. Ἀφοῦ θὰ τοὺς συνδέση μεταξύ των θρησκευτικῶς καὶ θὰ τοὺς πληροφορήση ὡς πρὸς τὰ δεδομένα τῶν τόπων, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ συναντήσουν, θὰ τοὺς ἀντιμετωπίση ὡς ὑπερασπιστὴς τῶν ἠπειρωτικῶν του συμφερόντων, παρ' ὅτι γενικῶς οἱ *Ἰά-Fονες* θὰ σεβασθοῦν τὰ λατρευτικά του κέντρα[2]. Ἡ σύγκρουσις ἐν τούτοις δὲν ἀπεφεύχθη, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς παραβάσεως τοῦ θεσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλλε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων ἔναντι λύτρων, ὁπότε ὁ θεὸς θὰ πολεμήση τοὺς εἰσβολεῖς[3], ὡρισμένοι ἐκ τῶν ὁποίων, ὅπως ὁ Ἀχιλλεύς, θὰ τὸν θεωρήσουν ὡς τὸν φοβερώτερον ὅλων τῶν ὑπερφυσικῶν των ἀντιπάλων[4]. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἀπόλλων θὰ ταχθῆ μὲ τὸ μέρος τῶν Τρώων καὶ μετὰ τὴν ἧτταν των εἰς τὸ Ἴλιον θὰ ἐξαγιάση τὰ αἰτήματα τῶν μεταγενεστέρων ἰδίως ἐκ τῶν ἀποδήμων τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ συμμετάσχουν εἰς τὸν διαμοιρασμὸν τῆς γῆς καὶ θὰ ἐξαρτηθοῦν ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐγχωρίους πληθυσμοὺς ἐκ τῆς αὐταρχικῆς διαθέσεως τῶν πρώτων γεωκτημόνων.

Ὅσον ὅμως οἱ ἄκληροι θὰ ἰσχυροποιοῦν τὴν κοινωνικήν των θέσιν διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν σιδηρούχων μεταλλευμάτων τῆς Ἴδης καὶ θὰ εἶναι διὰ τῆς γενικεύσεως τῶν ὅπλων λόγῳ τοῦ φθηνοῦ (ἐν σχέσει πρὸς τὸν χαλκὸν) πολεμικοῦ ὑλικοῦ εἰς θέσιν νὰ διεκδικήσουν πολιτικὰ δικαιώματα, ἐφ' ὅσον θὰ προβάλουν ὡς ἀμύντορες τῆς πατρίδος, τόσον θὰ ὑποχωροῦν οἱ θεῖοι ἐπίτροποι τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀξιώσεων ἐκ τῆς σκηνῆς τῶν δημοσίων γεγονότων, ἡ διαπραγμάτευσις τῶν ὁποίων θὰ παρουσιασθῆ ἔκτοτε ὡς ὑπόθεσις τῆς φρονήσεως τῶν ἀνθρώπων. Καθ' ὃν χρόνον ἑπομένως οἱ ἀθάνατοι θὰ ἐγκαταλείπουν τὸν στίβον τῶν κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν εἰς τοὺς θνητούς, θὰ τοὺς ὑποχρεώσουν νὰ τηροῦν τὰ μέτρα τῶν πράξεων, ὁ διακανονισμὸς τῶν ὁποίων ἐπέβαλλε τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἀκραίων περι-

---

1. Ἴδε U. von Wilamowitz-Moellendorf, Über die ionische Wanderung (*«Sitzungsberichte der königlichen preussischen Akademie der Wissenschaften»*, Berlin I ἡμίτ. 1906, σ. 72), P. Kretschmer, Zur Geschichte der griechischen Dialekte I. Ionier und Achäer (*«Glotta»*, Göttingen I τόμ. 1909, σ. 13), - Literaturbericht für das Jahr 1927 (*«Glotta»*, ὡς ἀν. XVIII τόμ. 1930, σ. 233), C. Theander, Ὀλολυγὴ und ἰά (*«Eranos»*, Gotoburgi XX τόμ. 1921/22, σ. 15, 20/21).

2. *«Τὸ δὲ ἱερὸν τὸ ἐν Διδύμοις τοῦ Ἀπόλλωνός . . . ἔστιν ἀρχαιότερον ἢ κατὰ τὴν Ἰώνων ἐποίκησιν . . . τοῖς δὲ περὶ τὸ ἱερὸν οἰκοῦσι δεῖμα ἦν οὐδέν, ἀλλ' Ἴωσιν ὅρκους διδόντες καὶ ἀνὰ μέρος παρ' αὐτῶν λαβόντες ἐκτὸς ἦσαν πολέμου»* (Παυσανίου, Ἑλλάδος περιηγήσεως VII 2, 6 - 8).

3. *«Ἕζετ' ἔπειτ' ἀπάνευθε νεῶν, μετὰ δ' ἰὸν ἕηκε·*
δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ' ἀργυρέοιο βιοῖο»

(Ὁμήρου, Ἰλιάδος Α 48/49).

4. *«Ἔβλαψάς μ', ἑκάεργε, θεῶν ὀλοώτατε πάντων»*

(Ὁμήρου, Ἰλιάδος Χ 15).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

πτώσεων διὰ τῆς μετριοπαθείας : *«Μέτρον ἄριστον»*[1]. Ὁ θεός, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ προσγραφῇ τὸ ἔμβλημα τῆς δημιουργουμένης ἀστικῆς κοινωνίας *«μηδὲν ἄγαν»*[2], θὰ στιγματίσῃ διὰ τοῦτο τοὺς συναδέλφους του, οἱ ὁποῖοι ἀνέχονται καὶ μάλιστα ἐπιδοκιμάζουν τὸν Ἀχιλλέα εἰς τὴν διαπόμπευσιν τοῦ νεκροῦ Ἕκτορος :

«Σχέτλιοί ἐστε, θεοί, δηλήμονες...
βούλεσθ' ἐπαρήγειν,
ᾧ οὔτ' ἄρα φρένες εἰσὶν ἐναίσιμοι οὔτε νόημα
γναμπτὸν ἐνὶ στήθεσσι, λέων δ' ὣς ἄγρια οἶδεν»[3]

Ὡς ἐπιμελητὴς τῶν ἀναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ Ἀπόλλων θὰ καθιερώσῃ τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ θὰ κηρύξῃ τὸν Ἑλληνικὸν ἀνθρωπισμόν, διὰ τοῦ ὁποίου κατεδικάσθη ἀρχικῶς ἡ τάσις τῶν εὐγενῶν νὰ συμπεριφέρωνται, ὡς ἐὰν ἦσαν θεοί :

«Φράζεο, Τυδεΐδη, καὶ χάζεο, μηδὲ θεοῖσιν
ἶσ' ἔθελε φρονέειν, ἐπεὶ οὔ ποτε φῦλον ὁμοῖον
ἀθανάτων τε θεῶν χαμαὶ ἐρχομένων τ' ἀνθρώπων»[4]

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ θεῖος ἐγγυητὴς τοῦ ἀστικοῦ ἤθους θὰ ἐπιβάλῃ ὡς θεμελιῶδες καθῆκον τὴν αὐτεπίγνωσιν τοῦ θνητοῦ χαρακτῆρος τῆς ὑπάρξεως. Τὸ δημοτικὸν αἴτημα θὰ συνοψισθῇ τελικῶς εἰς δύο λέξεις καὶ θὰ γραφῇ ἐπὶ τοῦ πυλῶνος τοῦ κεντρικοῦ ἱεροῦ τῶν μεταναστῶν τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ σημαίνῃ τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ θεοῦ ἐνώπιον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπεσκέπτοντο, διὰ νὰ ζητήσουν συμπαράστασιν καὶ συμβουλήν, προκειμένου νὰ ἐκπατρισθοῦν καὶ νὰ ἐνεργήσουν ὀρθῶς. Ἡ προτροπὴ *γνῶθι σαυτὸν* ὁρίζει ὡς καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου τὴν σύνεσιν εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ τὴν γνώμην καὶ τὴν θέλησίν του ὡς αὐθεντία, ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο ἀθάνατος. Ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα θὰ ἐννοήσουν τὴν θείαν παραίνεσιν οἱ μεγαλύτεροι παιδαγωγοὶ τῆς Κλασσικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν φρονηματιστικήν των ποίησιν. Ἀπὸ τοῦ Ἐπιχάρμου (*«θνατὰ χρὴ τὸν θνατόν, οὐκ ἀθάνατα τὸν θνατὸν φρονεῖν»*[5]) καὶ τοῦ Πινδάρου (*«θνατὰ θνατοῖσι πρέπει»*[6]) διὰ τοῦ Αἰσχύλου (*«οὐχ ὡς ὑπέρ-*

---

1. Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος (Ἰωάννου Στοβαίου, Ἐκλογῶν ἀποφθεγμάτων ὑποθηκῶν III 1, p. 172. Πρβλ. Ἀριστοτέλη, Πολιτικῶν Δ' 11 (p. 1295 b 4).
2. Πλάτωνος, Πρωταγόρου 343Β, Χαρμίδου 165Α, Πλουτάρχου, Περὶ τοῦ Ε τοῦ ἐν Δελφοῖς 2 (p. 385D).
3. Ὁμήρου, Ἰλιάδος Ω 33 - 41.
4. Ομήρου, Ἰλιάδος Ε 440 - 442.
5. Ἐπίχαρμος (Diels I Β' 20).
6. Πινδάρου, Ἰσθμίων V 16. Πρβλ. Πυθίων III 59 - 62.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

φευ θνητὸν ἐόντα χρὴ φρονεῖν»[1]*)* καὶ τοῦ Σοφοκλέους *(«θνητὰ φρονεῖν χρὴ θνητὴν φύσιν»*[2]*)* μέχρι τοῦ Εὐριπίδου *(«ὄντας δὲ θνητοὺς θνητὰ καὶ φρονεῖν χρεών»*[3]*)* ὁ ἄνθρωπος θὰ παρουσιασθῇ ὡς μὴ—ἀθάνατος ἐν σχέσει πρὸς τοὺς θεούς : *«. . . Ὁποίας ἐτύχομεν μοίρας . . . ὅμοιον . . . τῷ Γνῶθι σαυτόν . . . ὅτι θνητοὶ πεφύκαμεν»*[4].

Ἀντὶ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ὕπαρξιν ὡς τραγικὴν ὑπόθεσιν, ἐφ' ὅσον τὴν περιμένει ὁ θάνατος, ἡ θ ν η τ ό τ η ς ἀπετέλεσε τὸ πολιτικὸν πλαίσιον τῶν ἠθικῶν μέτρων διαγωγῆς. Ἀφ' ὅτου μετεφέρθη ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν μητροπολιτικὴν Ἑλλάδα, ὁ θεός, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλλε τὴν συναίσθησιν τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρώπου ὡς βασικὴν ἀρετήν, θὰ συνδεθῇ πρὸς τὰ δημοκρατικὰ κινήματα[5] καὶ ἰδίως πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀνεχώρησαν οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν Ἰώνων μεταναστῶν[6]. Δὲν θὰ θεωρήσουν κατὰ συνέπειαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Δία, ἀλλὰ *«τὸν Ἀπόλλωνα πατρῷον αὐτῶν εἶναι πρόγονον»*[7]. Κατὰ τὴν Ἰωνικὴν παράδοσιν ὁ *«πανδερκὲς ἔχων φαεσίμβροτον ὄμμα»*[8] θεός, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς κοινωνικῆς διευρύνσεως τοῦ δικαίου εἰς *«ἡμερότητα προυκαλεῖτο καὶ ἐσωφρόνιζεν»*[9], ὥστε ἡ παλαιὰ (ἐκ τοῦ νομαδικοῦ βίου καταγομένη) φωτογενής του ὑπόστασις νὰ προσλάβῃ πνευματικὸν χαρακτῆρα[10],

---

1. Α ἰ σ χ ύ λ ο υ, Περσῶν 820.
2. Σ ο φ ο κ λ έ ο υ ς, Ἀπόσπ. 590 (P e a r s o n). Πρβλ. 346, Τραχινιῶν 473.
3. Ε ὐ ρ ι π ί δ ο υ, Ἀλκήστιδος 799. Πρβλ. Βακχῶν 395/96.
4. Σχολίων εἰς Π ι ν δ ά ρ ο υ Πυθίων III 106.
5. *«Δήμου δὲ πλήθει νίκην καὶ κάρτος ἕπεσθαι·*
Φοῖβος γὰρ περὶ τῶν ᾧδ' ἀνέφηνε πόλει»
(Τ υ ρ τ α ί ο υ, Ἀπόσπ. 3, 9 (D i e h l).

6. *«Εἰσὶ δὲ πάντες Ἴωνες, ὅσοι ἀπ' Ἀθηναίων γεγόνασι . . . ἀπὸ τοῦ πρυτανηίου τοῦ Ἀθηναίων ὁρμηθέντες»* (Ἡ ρ ο δ ό τ ο υ, Ἱστορίης I 147/46). *«Ἴωσι δὲ τοῦ στόλου μετασχόντες ἦσαν οἵδε Ἑλλήνων, Θηβαῖοί τε . . . καὶ Ὀρχομένιοι Μινύαι . . . καὶ Φωκεῖς . . . καὶ Ἄβαντες . . . τοῖς δὲ Φωκεῦσι Φιλογένης καὶ Δάμων οἱ Εὐκτήμονος Ἀθηναῖοι ναῦς τε διδόασιν ἐς τὸν πλοῦν καὶ αὐτοὶ σφίσιν ἐς τὴν ἀποικίαν ἐγένοντο ἡγεμόνες»* (Π α υ σ α ν ί ο υ, Ἑλλάδος περιηγήσεως VII 2, 3/4).

7. Δ ι ο δ ώ ρ ο υ Σ ι κ ε λ ι ώ τ ο υ, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς XVI 57, 4. Πρβλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ η, Ἀθηναίων Πολιτείας 55, 3: *«Ἀπόλλων πατρῷος»*, Π λ ά τ ω ν ο ς, Εὐθυδήμου 302 C: *«Οὐκ ἔστιν σοι Ζεὺς ὁ πατρῷος;— Οὐκ ἔστιν, ἦν δ' ἐγώ, αὕτη ἡ ἐπωνυμία Ἰώνων οὐδενί, οὔθ' ὅσοι ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως ἀπῳκισμένοι εἰσὶν οὔθ' ἡμῖν, ἀλλὰ Ἀπόλλων πατρῷος»*.

8. O r p h e i H y m n i, ὡς ἀν. 8 (σ. 27).

9. Σ τ ρ ά β ω ν ο ς, Γεωγραφικῶν IX 3, 11 (p. 422).

10. *«Οἱ δὲ τὴν καλὴν καὶ σοφὴν ἐπιστάμενοι καὶ τιμῶντες ἀναλογίαν, ὅπερ σῶμα πρὸς ψυχὴν ὄψις δὲ πρὸς νοῦν φῶς δὲ πρὸς ἀλήθειάν ἐστι, τοῦτο τὴν ἡλίου δύναμιν εἴκαζον εἶναι πρὸς τὴν Ἀπόλλωνος φύσιν»* (Π λ ο υ τ ά ρ χ ο υ, Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων 42, p. 433 D/E).

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ... ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Ε.Υ. Δ.ΒΣ. Π.Ι. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

θὰ βαδίσῃ ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς βορρᾶν, διὰ νὰ καταλάβῃ τὸ ἱερὸν τῆς Γῆς[1] εἰς τὸν Παρνασσὸν κατόπιν σκληροῦ ἀγῶνος πρὸς τοὺς κυρίους τῆς πετρώδους περιοχῆς[2]. Ὅπως ὅλοι γενικῶς οἱ προκάτοχοι τῶν τόπων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεχώρησαν καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἐπέστρεψαν οἱ ἀπόδημοι τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς θεμελιώσεως τοῦ ἀστικοῦ βίου εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἐθεωρήθη καὶ ὁ δυναστικὸς οἶκος, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο τὸ λατρευτικὸν κέντρον τῆς Παρνασσίδος, ὡς *«γᾶς πελώριον τέρας»*[3], τὸ ὁποῖον ἐλυμαίνετο τοὺς ἀνθρώπους. *Ὁ «φρουρῶν τὰ μαντεῖον Πύθων»*[4] ἐξελήφθη λοιπὸν ὡς *«ὄφις»*, ὁ ὁποῖος ἐκάλυπτε τὸν Παρνασσὸν *«ταῖς σπείραις καὶ τοῖς ἑλιγμοῖς καὶ ἡνίκα μὲν πίνειν ἔδει, ποταμοὺς ὅλους ἐδέχετο, ἡνίκα δ' ἐσθίειν, πάσας ἀγέλας ἠφάνιζεν*[5]. Ὁ Ἀπόλλων ὅμως κατενίκησε τὸν *«φύλακα τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου»*[6] καὶ οὐσιαστικῶς ἐξετόπισε τὴν Γῆν, ἡ ὁποία ματαίως ἐπεχείρησε νὰ παρεμποδίσῃ διὰ τῆς Ἥρας τὴν γέννησίν του[7].

---

1. *«Τὸ τῆς Γῆς ἱερόν, ἧς λέγεται τὸ μαντεῖον γενέσθαι»* (Πλουτάρχου, Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν 17, p. 402D), *«Τὰ ἀρχαιότατα τῆς Γῆς εἶναι τὸ χρηστήριον»* (Παυσανίου, Ἑλλάδος περιηγήσεως Χ 5, 3), *«Μητρῷον, ὅτι Γῆς ἐστι τὸ μαντεῖον»* (Ὑπόθεσις Σχολίων εἰς Πινδάρου Πύθια). Πρβλ. Εὐριπίδου, Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις 1267 - 69.

2. *«Αὐτὰρ Φωκήων Σχεδίος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον . . . .*
οἳ Κυπάρισσον ἔχον Πυθῶνά τε πετρήεσσαν»

(Ὁμήρου, Ἰλιάδος Β 517 - 19. Πρβλ. Ι 402 - 405). *«Ἐξ Ἀθηνῶν δ' ὁρμηθέντα (Ἀπόλλωνα) ἐπὶ Δελφοὺς ταύτην ἰέναι τὴν ὁδόν, ᾗ νῦν Ἀθηναῖοι τὴν Πυθιάδα πέμπουσι· γενόμενον δὲ κατὰ Πανοπέας Τιτυὸν καταλῦσαι, ἔχοντα τὸν τόπον, βίαιον ἄνδρα καὶ παράνομον, τοὺς δὲ Παρνασσίους συμμίξαντας αὐτῷ ἄλλον μηνῦσαι χαλεπὸν ἄνδρα, Πύθωνα τοὔνομα, ἐπίκλησιν δὲ Δράκοντα»* (Στράβωνος, Γεωγραφικῶν ΙΧ 3, 12, p. 422). *«Τὸν δὲ ἀποθανόντα ὑπὸ Ἀπόλλωνος ποιηταὶ μὲν δράκοντα εἶναι καὶ ἐπὶ τοῦ μαντείου φύλακα ὑπὸ Γῆς τετάχθαι»* (Παυσανίου, Ἑλλάδος περιηγήσεως Χ 6, 6).

«Ἀγχοῦ δὲ κρήνη καλλίρροος, ἔνθα δράκαιναν
κτεῖνεν ἄναξ, Διὸς υἱός, ἀπὸ κρατεροῖο βιοῖο,
ζατρεφέα, μεγάλην, τέρας ἄγριον, ἣ κακὰ πολλὰ
ἀνθρώπους ἔρδεσκεν ἐπὶ χθονί»

Ὁμηρικοῦ ὕμνου ΙΙΙ (εἰς Ἀπόλλωνα) 300 - 303.

3. Εὐριπίδου, Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις 1247. Πρβλ. Ἡροδότου, Ἱστορίης Ι 78: *«Λέγοντες ὄφιν εἶναι γῆς παῖδα»*, Hygini, Fabularum CXL 1: ***«Python Terrae filius, drago ingens»***, P. Amandry, La mantique Apollonienne à Delphes, Paris 1950, σ. 213, W. K. C. Guthrie, The Religion and Mythology of the Greeks (***«The Cambridge Ancient History»***, Cambridge II τόμ. 1964², σ. 18).

4. Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκης Ι 4, 3.

5. Μενάνδρου ῥήτορος, Γενεθλίων διαιρέσεως τῶν ἐπιδεικτικῶν (Περὶ Σμινθιακοῦ) 325/6.

6. Ὑπόθεσις Γ' Σχολίων εἰς Πινδάρου Πύθια.

7. Τὸ γεγονὸς μαρτυρεῖ τὴν δυσκολίαν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ἀνατρεπτικοῦ θεοῦ εἰς τοὺς γεωργικοὺς τόπους τῆς Ἑλλάδος:

«Ὅσους Κρήτη τ' ἐντὸς ἔχει καὶ δῆμος Ἀθηνῶν

Ε.Υ.Δ της Κτ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἱστορικῶς φαίνεται, ὅτι τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐναντίον τῆς Φωκικῆς δυναστείας τοῦ Πύθωνος προεκάλεσε τὸν 7ον αἰῶνα ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν οἱ κύριοι τῆς ὁδοῦ ἐκ τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον λόγῳ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δεσπόζουν τῆς περιοχῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἐφαίνετο ἡ θάλασσα, οἱ Κρισαῖοι, οἱ ὁποῖοι *«διὰ τὰ ἐκ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας τέλη πικρῶς ἐτελώνουν τοὺς ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἀφικνουμένους»*[1]. Ἐφ' ὅσον ἡ φήμη τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς θεοῦ τῶν ἐκπατριζομένων διέτρεχε τὸ Πανελλήνιον[2], ὥστε οἱ ἐπίδοξοι ἄποικοι νὰ προσέρχωνται εἰς τὸ μεταναστευτικὸν κέντρον τῶν Δελφῶν, διὰ νὰ πληροφορηθοῦν τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀποδημίας[3], ἦτο φυσικὸν ἡ πόλις Κρῖσα, ἡ ὁποία ἐν τῷ μεταξὺ ὠχύρωσε τὸ ἐπίνειον τῆς Κίρρας, νὰ κινήσῃ τὸν φθόνον ὄχι μόνον τῶν γειτόνων, ἀλλ' ἰδίως τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ὑφίσταντο τὸν ἀντίκτυπον τῆς μετατοπίσεως τοῦ ὁρμητηρίου τῆς ἀποδημίας πρὸς τὸ κέντρον τῆς Ἑλλάδος. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιζηλίας ὑπῆρξε τελικῶς ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἐπιμάχων πόλεων καὶ ὁ ἐξανδραποδισμὸς τῶν κατοίκων των τὸ ἔτος 590/89 π.Χ. Δεδομένου ὅμως ὅτι τοῦ ἐγχειρήματος μετέχουν πολλοὶ ἐνδιαφερόμενοι,

---

νῆσός τ' Αἰγίνη ναυσικλειτή τ' Εὔβοια
. . . . .
τόσσον ἔπ' ὠδίνουσα Ἑκηβόλου ἵκετο Λητώ,
εἴ τίς οἱ γαιέων υἱεῖ θέλοι οἰκία θέσθαι.
αἱ δὲ μάλ' ἐτρόμεον καὶ ἐδείδισαν, οὐδέ τις ἔτλη
Φοῖβον δέξασθαι καὶ πιοτέρη περ ἐοῦσα
πρίν γ' ὅτε δή ῥ' ἐπὶ Δήλου ἐβήσετο πότνια Λητώ»

(Ὁμηρικοῦ ὕμνου III (εἰς Ἀπόλλωνα) 30 - 49. «Διὸ καὶ ταρταρῶσαι ἐζήτει αὐτὸν ἡ Γῆ» (Σχολίων εἰς Αἰσχύλου Εὐμενίδων 2). Πρβλ. Ἀπολλόδωρον, Βιβλιοθήκης I, 4, 2.

1. Στράβωνος, Γεωγραφικῶν IX 3, 4 (p. 418).

2. *«Φοίβῳ δ' ἑσπόμενοι πιόλιας διεμετρήσαντο*
ἄνθρωποι· Φοῖβος γὰρ ἀεὶ πολίεσσι φιληδεῖ
κτιζομένῃσ', αὐτὸς δὲ θεμείλια Φοῖβος ὑφαίνει»

(Καλλιμάχου, Εἰς Ἀπόλλωνα 55 - 57). Πρβλ. Ν. Κοντολέοντα, Ο Ἀπόλλων καὶ οἱ Δελφοί (*«Πρακτικὰ Α' Διεθνοῦς Ἀνθρωπιστικοῦ Συμποσίου ἐν Δελφοῖς»*, Ἀθῆναι 1970, σ. 99).

3. *«Χρεωμένῳ δὲ τῷ Γρίννῳ τῷ βασιλέι τῶν Θηραίων περὶ ἄλλων χρᾷ ἡ Πυθίη κτίζειν ἐν Λιβύῃ πόλιν»* (Ἡροδότου, Ἱστορίης IV 150. Πρβλ. V 43). *«Ἑλλήνων δὲ πρῶτοι Χαλκιδῆς ἐξ Εὐβοίας πλεύσαντες μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξον ᾤκισαν καὶ Ἀπόλλωνος Ἀρχηγέτου βωμόν, ὅστις νῦν ἔξω τῆς πόλεώς ἐστιν, ἱδρύσαντο»* (Θουκυδίδου, Ξυγγραφῆς VI 3, 1). *«Ἴστε γὰρ τὸν Χῖον καὶ Κρήτινον καὶ Νήσιχον καὶ Φάλανθον, ἄλλους τε πολλοὺς ἡγεμόνας στόλων ὅσοις ἔδει τεκμηρίοις ἀνευρεῖν τὴν διδομένην ἑκάστῳ καὶ προσήκουσαν» ἵδρυσιν»* (Πλουτάρχου, Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν 27, p. 408A). *«Quam vero Graecia coloniam misit in Aeoliam Ioniam Siciliam Italiam sine pythio... oraculo?»* (M. Tullii Ciceronis, De divinatione I 3).

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΗΣ ... ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ... Ε.Υ.Δ. ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

κατέστη μετὰ τὴν νίκην ἀναγκαία μία γενικὴ σύμβασις, διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύθη θρησκευτικῶς ἡ χρῆσις τοῦ λιμένος καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ τόπου[1]. Οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἐπιχειρήσουν βεβαίως νὰ παίξουν μεταξὺ τῶν *Ἀμφικτι(υ)όνων* (περιοίκων) πρωτεύοντα ρόλον καὶ θὰ συνδεθοῦν μυθολογικῶς πρὸς τὸν ἐκπρόσωπον τοῦ πολυεθνικοῦ συνασπισμοῦ[2], ἀλλ' ἡ σύγκρουσις τῶν συμφερόντων θὰ ἔχῃ ἀφυπνίσει τοὺς Θεσσαλούς, Βοιωτούς, Περραιβούς, Λοκροὺς καὶ Οἰταίους, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν Μαγνήτων, Δολόπων, Φθιωτῶν, Μαλιέων, Φωκέων καὶ Δωριέων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος θὰ ἱδρύσουν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν Ἀπόλλωνος μίαν διαδικαστικὴν ὁμοσπονδίαν ἐπὶ ἴσοις ὅροις, ὥστε νὰ θεωρηθῇ κατὰ τὴν διευθέτησιν τῶν κοινῶν ὑποθέσεων *«ἕκαστον ἔθνος ἰσόψηφον τὸ μέγιστον τῷ ἐλαχίστῳ»*[3].

Ἡ σημασία, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὁ Ἀμφικτιονικὸς σύνδεσμος ὡς ἐγγυητὴς τῆς διακινήσεως τῶν προσκυνητῶν τοῦ Πανελληνίου ἱεροῦ καὶ τῶν ἐμπόρων, οἱ ὁποῖοι ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν ἀσυλίαν, διὰ νὰ ἐπιδείξουν τὰ βιοτεχνικὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ θρησκευτικόν της ἐπίκεντρον, ἐδημιούργησε μίαν κατάστασιν, ἡ ὁποία ὑπερέβαλε κατὰ πολὺ τοὺς ἀρχικοὺς στόχους. Τὸ ζήτημα δὲν ἦτο πλέον ἡ μείωσις τῆς φορολογίας εἰς βάρος τῶν προσερχομένων εἰς τὸ μαντεῖον, ἀλλ' ἡ κατάργησις τῶν τελωνειακῶν δασμῶν[4] τόσον εἰς τὴν διεθνῆ ἔκθεσιν τῆς Πυλαίας (πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν)[5] ὅσον καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν Πυθίων ἀγώνων εἰς

---

1. *«Κιρραῖον ὠνομασμένον πεδίον καὶ λιμὴν ὁ νῦν ἐξάγιστος καὶ ἐπάρατος ὠνομασμένος. Ταύτην ποτὲ τὴν χώραν κατῴκησαν . . . γένη παρανομώτατα, οἳ εἰς τὸ ἱερὸν τὸ ἐν Δελφοῖς καὶ περὶ τὰ ἀναθήματα ἠσέβουν . . . ἀγανακτήσαντες δ' ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις μάλιστα μέν, ὡς λέγονται, οἱ πρόγονοι οἱ ἡμέτεροι (Ἀθηναῖοι), ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἄλλοι Ἀμφικτύονες, μαντείαν ἐμαντεύσαντο παρὰ τῷ θεῷ, τίνι χρὴ τιμωρίᾳ τοὺς ἀνθρώπους τούτους μετελθεῖν. καὶ αὐτοῖς ἀναιρεῖ ἡ Πυθία πολεμεῖν . . . πάντ' ἤματα καὶ πάσας νύκτας . . . καὶ ταύτην τὴν χώραν μήτ' αὐτοὺς ἐργάζεσθαι μήτ' ἄλλον ἐᾶν»* (Αἰσχίνου, Κατὰ Κτησιφῶντος 107/08, p. 499).

2. *«Γίνονται δὲ ἐκ Πύρρας Δευκαλίωνι παῖδες Ἕλλην μὲν πρῶτος . . . (δεύτερος δὲ) Ἀμφικτύων ὁ μετὰ Κραναὸν βασιλεὺς τῆς Ἀττικῆς»* (Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκης, 1 7, 2), *«Βασιλεὺς Ἀθηναίων Ἀμφικτύων»* (Παυσανίου, Ἑλλάδος περιηγήσεως Ι 2, 5).

3. Αἰσχίνου, Περὶ παραπρεσβείας 116 (p. 285/86).

4. *»(Ἀκρίσιος) νόμους ἔθετο καθ' οὓς ἔμελλον ἕκαστα διοικεῖν ἀτέλειάν τε προσεῖπεν»* (Σχολίων εἰς Εὐριπίδου Ὀρέστην 1094).

5. *«Ἔνθ' Ἑλλάνων ἀγοραὶ*
Πυλάτιδες κλέονται»

(Σοφοκλέους, Τραχινιῶν 638/39).

«Ταύτης Πύλαια δ' ἐστὶν ἑξῆς παράλιος·
ἀγορὰ δ' ἐν αὐτῇ γίνετ' Ἀμφικτυονικὴ
κόλπος δὲ κεῖται Μαλιακὸς ἐν τῷ μυχῷ»

(Ἀνωνύμου = Σκύμνου Χίου, Περιηγήσεως 600 - 602). *«Πυλάτιδες ἀγοραί· ὅπου συνίασιν οἱ Ἀμφικτύονες εἰς τὴν λεγομένην Πυλαίαν ἐν τῇ πανηγύρει»* (Ἡσύχιος). Πρβλ. Ζηνόβιον, Ἐπιτομῆς ἐκ τῶν Ταρραίου καὶ Διδύμου παροιμιῶν V 36.

Ε.Υ.Δ. τῆς Κ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἀνάμνησιν τῆς νίκης τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπὶ τοῦ προκατόχου τῆς περιοχῆς μυθικοῦ δράκοντος[1]. Αὐτὸς ἄλλωστε ὑπῆρξεν ὁ λόγος τοῦ δευτέρου ἱεροῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Φωκέων, οἱ ὁποῖοι ὡς πλησιέστεροι πρὸς τὸν τόπον τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου διεξεδίκησαν μέχρι τῆς τελικῆς των καταστροφῆς ἰδιαίτερα ἐμπορικὰ προνόμια *«καὶ τέλη τοὺς καταπλέοντας ἐξέλεγον»*[2].

Ὁπωσδήποτε ἡ Δελφικὴ Ἀμφικτιονία ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀνέλαβε νὰ λύση διακρατικὰ προβλήματα[3] καὶ κυρίως νὰ κατοχυρώσῃ τὸ διεθνὲς δίκαιον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου[4] καὶ τῆς εἰρήνης[5]. Τὴν ἀπόφασίν της ἐκάλυπτε βεβαίως διὰ τοῦ

---

1. *«Μετὰ δὲ τὸν Κρισαῖον πόλεμον οἱ Ἀμφικτύονες ἱππικὸν καὶ γυμνικὸν ἐπ' Εὐρυλόχου διέταξαν στεφανίτην καὶ Πύθια ἐκάλεσαν»* (Στράβωνος, *Γεωγραφικῶν* IX 3, 10, p. 421).

2. Αἰσχίνου, Κατὰ Κτησιφῶντος 113 (p. 504). Πρβλ. Στράβωνα, Γεωγραφικῶν IX 3, 8 (p. 420): *«Ἡ σύλησις ἡ γεννηθεῖσα ὑπὸ Φωκέων, ἐξ ἧς ὁ Φωκικὸς καὶ ἱερὸς καλούμενος ἐξήφθη πόλεμος»*, Παυσανίαν, Ἑλλάδος περιηγήσεως X 2, 1-3: *«Ἐπεὶ δὲ εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Περσῶν στρατὸς διέβη, λέγεται Φωκέας φρονῆσαι μὲν ὑπὸ ἀνάγκης τὰ βασιλέως, αὐτομολῆσαι δὲ ἐκ τῶν Μήδων καὶ ἐς τὸ Ἑλληνικὸν παρὰ τὸ ἔργον τὸ Πλαταιᾶσι παρατάξασθαι· χρόνῳ δὲ ὕστερον κατέλαβεν αὐτοὺς ζημιωθῆναι χρήμασιν ὑπὸ Ἀμφικτυόνων. οὐδὲ ἔχω τοῦ λόγου τὸ ἀληθὲς ἐξευρεῖν εἴτε ἀδικησάντων ἐπεβλήθη σφίσι εἴτε Θεσσαλοὶ κατὰ τὸ ἐκ τοῦ παλαιοῦ μῖσος γενέσθαι τὴν ζημίαν Φωκεῦσιν ἦσαν οἱ πράξαντες. ἐχόντων δὲ ἀθύμως αὐτῶν πρὸς τῆς ζημίας τὸ μέγεθος, Φιλόμηλος σφᾶς ὑποβαλὼν ὁ Θεοτίμου, Φωκέων οὐδενὸς ἀξιώματι ὕστερος ... τήν τε ἔκτισιν ἀδύνατον ἀπέφηνε τῶν χρημάτων καὶ ἀνέπειθε τὸ ἱερὸν καταλαβεῖν τὸ ἐν Δελφοῖς»*, Διόδωρον Σικελιώτην, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς XVI 23: *«Οἱ δὲ Φωκεῖς ἐπεργασάμενοι πολλὴν τῆς ἱερᾶς χώρας τῆς ὀνομαζομένης Κιρραίας δίκας ὑπέσχον ἐν Ἀμφικτύοσι καὶ πολλοῖς ταλάντοις κατεκρίθησαν... Φιλόμηλος, μέγιστον ἔχων ἐν τοῖς Φωκεῦσιν ἀξίωμα... ἐπειρᾶτο τὰς... κρίσεις τῶν Ἀμφικτυόνων ἀδίκους δεικνύναι... μικρᾶς γὰρ παντελῶς χώρας κατεργασθείσης μεγίστας ζημίας τελεῖσθαι... διόπερ ἔφη δεῖν ἀμφισβητεῖν περὶ τῆς τοῦ μαντείου προστασίας ὡς οὔσης πατρίου τοῖς Φωκεῦσιν»*.

3. *«Ἀμφικτυονικὰς δίκας, ὅσαι πόλεσι πρὸς πόλεις εἰσὶν ... αἱ μὲν πρῶται δυοκαίδεκα συνελθεῖν λέγονται πόλεις. ἑκάστη δ' ἔπεμπε Πυλαγόραν, δὶς κατ' ἔτος οὔσης τῆς συνόδου ἔαρός τε καὶ μετοπώρου. ὕστερον δὲ καὶ πλείους προσῆλθον πόλεις. τὴν δὲ σύνοδον Πυλαίαν ἐκάλουν... ἐπειδὴ ἐν Πύλαις συνήγοντο, ἃς καὶ Θερμοπύλας καλοῦσιν»* (Στράβωνος, Γεωγραφικῶν IX 3, 7, p. 420), *«Ὁ πεμπόμενος σύνεδρος εἰς Ἀμφικτύονας ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐλέγετο ἱερομνήμων»* (Σχολίων εἰς Δημοσθένους, Κατὰ Τιμοκράτους XXIV 747, 2).

4. *«Ἔνορκον ἦν τοῖς ἀρχαίοις, μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσειν μηδ' ὑδάτων ναματιαίων εἴρξειν μήτ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ, ἐὰν δέ τις ταῦτα παραβῇ, στρατεύσειν ἐπὶ τοῦτον καὶ τὰς πόλεις ἀναστήσειν»* (Αἰσχίνου, Περὶ παραπρεσβείας 115, p. 284). Ὡς συνεργάτης διὰ τοῦτο τῶν Βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο νὰ προβοῦν εἰς τὴν καταστροφὴν Ἑλληνικῶν πόλεων, κατεδικάσθη ἐρήμην εἰς θάνατον ὁ Ἐφιάλτης, ὁ ὁποῖος *«ἔφρασέ τε τὴν ἀτραπὸν τὴν διὰ τοῦ ὄρεος φέρουσαν ἐς Θερμοπύλας καὶ διέφθειρε τοὺς ταύτῃ ὑπομείναντας Ἑλλήνων· ὕστερον δὲ δείσας Λακεδαιμονίους ἔφυγεν ἐς Θεσσαλίην καί οἱ φυγόντι ὑπὸ τῶν Πυλαγόρων, τῶν Ἀμφικτυόνων εἰς τὴν Πυλαίην συλλεγομένων, ἀργύριον ἐπεκηρύχθη»* (Ἡροδότου, Ἱστορίης VII 213).

5. *«Δόλοπες ᾤκουν τὴν νῆσον (Σκῦρον), ἐργάται κακοὶ γῆς, ληιζόμενοι δὲ τὴν θάλασ-*

Ε.Υ. της Κατ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

'Απόλλωνος, ὁ ὁποῖος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνεφανίσθη ὡς ρυθμιστὴς τῆς πολιτικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, γεγονὸς τὸ ὁποῖον τὸν συνέδεσε πρὸς τὰ φιλελεύθερα στοιχεῖα, τοὺς φορεῖς τῆς νομισματικῆς περιουσίας, ἐφ' ὅσον προέβλεπε τὴν ἐπικράτησίν των[1]. 'Επανειλημμένως ἐν τούτοις ἀπεγοητεύθη ἐκ τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι κατέλυσαν τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ διὰ τοῦτο ἐβοήθησε τοὺς ἐξορίστους διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς τυραννίας[2]. Ἡ πολιτική του ἐπιρροὴ ἔφερε διὰ τοῦτο τοὺς Δελφοὺς ἀντιμετώπους πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν ἀλλοῦ μαντικὴν καὶ ἠθικὴν συμπαράστασιν[3]. Ὁ θρησκευτικὸς αὐτὸς ἀντιπερισπασμὸς ὑπῆρξεν ἴσως ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ 'Απόλλων, ὁ ὁποῖος ἐτιμήθη ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν 'Ανατολιτῶν[4]

σαν ἐκ παλαιοῦ, τελευτῶντες οὐδὲ τῶν εἰσπλεόντων πρὸς αὐτοὺς καὶ χρωμένων ἀπείχοντο ξένων, ἀλλὰ Θετταλούς τινας ἐμπόρους περὶ τὸ Κτήσιον ὁρμησαμένους συλλήσαντες εἶρξαν . . . διαδράντες ἐκ τῶν δεσμῶν οἱ ἄνθρωποι δίκην κατεδικάσαντο τῆς πόλεως 'Αμφικτυονικήν» (Π λ ο υ τ ά ρ χ ο υ, Κίμωνος 8, 3/4, p. 483C).

1. *«'Ανδρωθέντι δὲ καὶ μαντευομένῳ Κυψέλῳ ἐγένετο ἀμφιδέξιον χρηστήριον ἐν Δελφοῖσι, τῷ πίσυνος γενόμενος ἐπεχείρησέ τε καὶ ἔσχε Κόρινθον. ὁ δὲ χρησμὸς ὅδε ἦν·*

Ὄλβιος οὗτος ἀνὴρ ὃς ἐμὸν δόμον ἐσκαταβαίνει,
Κύψελος 'Ηετίδης, βασιλεὺς κλειτοῖο Κορίνθου,
αὐτὸς καὶ παῖδες»

(Ἡ ρ ο δ ό τ ο υ, Ἱστορίης V 92. Πρβλ. Ν ι κ ο λ ά ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, 'Απόσπ. 58, M ü l l e r), *«Λυκούργου τῶν Σπαρτιητέων δοκίμου ἀνδρὸς ἐλθόντος ἐς Δελφοὺς ἐπὶ τὸ χρηστήριον . . . ἰθὺς ἡ Πυθίη λέγει τάδε·*

. . .Δίζω ἤ σε θεὸν μαντεύσομαι ἢ ἄνθρωπον
ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὦ Λυκόοργε»

(Ἡ ρ ο δ ό τ ο υ, Ἱστορίης Ι 65. Πρβλ. Π λ ο ύ τ α ρ χ ο ν, Λυκούργου 5, 4, p. 42B), *«Κύλων ἦν 'Αθηναῖος ἀνὴρ 'Ολυμπιονίκης τῶν πάλαι εὐγενής τε καὶ δυνατὸς . . . χρωμένῳ δὲ τῷ Κύλωνι ἐν Δελφοῖς ἀνεῖλεν ὁ θεὸς ἐν τοῦ Διὸς τῇ μεγίστῃ ἑορτῇ καταλαβεῖν τὴν 'Αθηναίων ἀκρόπολιν· ὁ δὲ παρὰ Θεαγένους (ὃς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐτυράννει Μεγάρων) δύναμιν λαβὼν καὶ τοὺς φίλους ἀναπείσας . . . κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν ὡς ἐπὶ τυραννίδι»* (Θ ο υ κ υ δ ί δ ο υ, Ξυγγραφῆς Ι 126, 3 - 12).

2. *«'Αλκμεωνίδας δέ φασιν ὑπὸ τῶν τυράννων ὑπὲρ τοῦ δήμου στασιάζοντας ἐκπεσεῖν καὶ δανεισαμένους χρήματ' ἐκ Δελφῶν ἐλευθερῶσαι τὴν πόλιν καὶ τοὺς Πεισιστράτου παῖδας ἐκβαλεῖν»* (Δ η μ ο σ θ έ ν ο υ ς, Κατὰ Μειδίου 144, p. 561). *«Κλεισθένης ἐκπεσὼν ἐκ τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν τυράννων, λόγῳ πείσας τοὺς 'Αμφικτύονας δανεῖσαι τῶν τοῦ θεοῦ χρημάτων αὐτῷ, τὸν δῆμον κατήγαγεν καὶ τοὺς τυράννους ἐξέβαλεν καὶ τὴν δημοκρατίαν ἐκείνην κατέστησεν τὴν αἰτίαν τοῖς Ἕλλησιν τῶν μεγίστων ἀγαθῶν γενομένην»* ('Ι σ ο κ ρ ά τ ο υ ς, Περὶ ἀντιδόσεως 232, p. 108).

3. *«Παρίσταται Πεισιστράτῳ 'Αμφίλυτος ὁ 'Ακαρνὰν χρησμολόγος ἀνήρ, ὅς οἱ προσιὼν χρᾷ ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ»* (Ἡ ρ ο δ ό τ ο υ, Ἱστορίης Ι 62. Πρβλ. VII 6). Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ὁ τύραννος τῶν 'Αθηνῶν ἐπεχείρησε νὰ ἱδρύσῃ λατρευτικὸν κέντρον εἰς τὴν κρατικήν του περιφέρειαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Διός, ὁ τεράστιος ναὸς τοῦ ὁποίου ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἔμελλε νὰ μείνῃ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ 'Α δ ρ ι α ν ο ῦ ἡμιτελής, ἐφ' ὅσον ὁ κύριος τῶν 'Ολυμπίων ἐπεισιστράτισε.

4. *«Γύγης δὲ τυραννεύσας ἀπέπεμψε ἀναθήματα ἐς Δελφοὺς οὐκ ὀλίγα»* (Ἡ ρ ο δ ό -

καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰωνίαν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Περσικῆς βίας[1], ἐμήδισε κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ προσεπάθησε νὰ ἐξασθενίσῃ τὸ φρόνημα τῆς ἀντιστάσεως τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τοῦ εἰσβολέως[2]. Ἡ ἐπεκτατικὴ ἐπίσης πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν προεκάλεσε μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ βαρβαρικοῦ κινδύνου τὴν ἀντίδρασιν τῶν Ἀμφικτιόνων, οἱ ὁποῖοι ἔπεισαν τὸ Δελφικὸν ἱερατεῖον νὰ ἐνισχύσῃ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἰσορροπίας τὴν Σπάρτην[3]. Τὴν προκατάληψιν αὐτήν, ἡ ὁποία ἔφθασε μέχρι τῆς πολιτικῆς διαφθορᾶς τῶν συνειδήσεων[4], ἐξεμεταλλεύθησαν ὡρισμένοι Λακεδαιμόνιοι, διὰ νὰ τύχουν τῆς Δελφικῆς βοηθείας καὶ εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἐσωτερικῶν των ζητημάτων[5]. Ἀφ' ὅτου ὅμως ἐξεδήλωσαν διαθέσεις νὰ κυριαρχήσουν καὶ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἀπεκαλύφθησαν ἐξ

του, Ἱστορίης Ι 14). Ὁ Λυδὸς «Ἀλυάττης... *πέμπει ἐς Δελφοὺς θεοπρόπους... τὸν θεὸν ἐπειρέσθαι περὶ τῆς νούσου... ἀνέθηκε δὲ ἐκφυγὼν τὴν νοῦσον ἐς Δελφοὺς κρητῆρα... θέης ἄξιον*» (ὡς ἀν. Ι 19,25). Ὁ Κροῖσος ἐρωτᾷ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, *«ὅ,τι ποιέων τυγχάνοι* (ὡς ἀν. Ι 47). *μετὰ δὲ ταῦτα θυσίῃσι μεγάλῃσι τὸν ἐν Δελφοῖσι θεὸν ἱλάσκετο· κτήνεά τε γὰρ τὰ θύσιμα πάντα τρισχίλια ἔθυσε, κλίνας τε ἐπιχρύσους καὶ ἐπαργύρους καὶ φιάλας χρυσέας καὶ εἵματα πορφύρεα καὶ κιθῶνας νήσας πυρὴν μεγάλην κατέκαιε... ἐπιτελέσας δὲ ὁ Κροῖσος ταῦτα ἀπέπεμπε ἐς Δελφοὺς καὶ τάδε ἅμα τοῖσι. κρητῆρας δύο μεγάθεϊ μεγάλους, χρύσεον καὶ ἀργύρεον, τῶν ὁ μὲν χρύσεος ἔκειτο ἐπὶ δεξιὰ ἐσιόντι εἰς τὸν νηόν, ὁ δὲ ἀργύρεος ἐπ' ἀριστερὰ* (ὡς ἀν. Ι 50/51). *Δελφοὶ δὲ ἀντὶ τούτων ἔδοσαν Κροίσῳ καὶ Λυδοῖσι προμαντηίην καὶ ἀτελείην καὶ προεδρίην καὶ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ αὐτῶν γίνεσθαι Δελφὸν ἐς τὸν αἰεὶ χρόνον* (ὡς ἀν. Ι 54). Τὴν ἐποχὴν τοῦ Ξέρξου ὁ πλουσιώτερος Λυδὸς ὀνομάζεται *«Πύθιος»* (ὡς ἀν. VII 38).

1. *«Ἡ δὲ Πυθίη σφι, ὡς αὐτοὶ Κνίδιοι λέγουσι, χρᾷ ἐν τριμέτρῳ τόνῳ τάδε·*

Ἰσθμὸν δὲ μὴ πυργοῦτε μηδ' ὀρύσσετε·
Ζεὺς γάρ κ' ἔθηκε νῆσον, εἴ γ' ἐβούλετο.

Κνίδιοι μὲν ταῦτα τῆς Πυθίης χρησάσης τοῦ τε ὀρύγματος ἐπαύσαντο καὶ Ἁρπάγῳ ἐπιόντι σὺν τῷ στρατῷ ἀμαχητὶ σφέας αὐτοὺς παρέδοσαν» (Ἡροδότου, Ἱστορίης Ι 174).

2. *«Οὐδὲ σφέας χρηστήρια φοβερὰ ἐλθόντα ἐκ Δελφῶν καὶ εἰς δεῖμα βαλόντα ἔπεισεν ἐκλιπεῖν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καταμείναντες (Ἀθηναῖοι) ἀνέσχοντο τὸν ἐπιόντα ἐπὶ τὴν χώρην δέξασθαι»* (Ἡροδότου, Ἱστορίης VII 139. Πρβλ. 140, 169).

3. *«(Λακεδαιμόνιοι) πέμψαντες δὲ ἐς Δελφοὺς ἐπηρώτων τὸν θεὸν εἰ πολεμοῦσιν (ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων) ἄμεινον ἔσται· ὁ δὲ ἀνεῖλεν αὐτοῖς, ὡς λέγεται, κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι καὶ αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι καὶ παρακαλούμενος καὶ ἄκλητος»* (Θουκυδίδου, Ξυγγραφῆς Ι 118, 3). Πρβλ. Πλούταρχον, Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν 19, p. 403B), *«Ἡ δὲ Πυθία προέφερεν αἰεὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις χρηστηριαζομένοις ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας»* (Ἀριστοτέλους, Ἀθηναίων πολιτείας 19, 4).

4. *«Τῶν ἀφικνουμένων εἰς Δελφοὺς πυλαγόρων ἐνίους χρήμασι διέφθειρον»* (Αἰσχίνου, Κατὰ Κτησιφῶντος 113, p. 504).

5. *«Ὁ δὲ Κόβων Περίαλλον τὴν πρόμαντιν ἀναπείθει τὰ Κλεομένης ἐβούλετο λέγεσθαι λέγειν»* (Ἡροδότου, Ἱστορίης VI 66), *«Τὴν γὰρ πρόμαντιν τὴν ἐν Δελφοῖς ἐπητιῶντο αὐτὸν (Πλειστοάνακτα) πεῖσαι μετ' Ἀριστοκλέους τοῦ ἀδελφοῦ ὥστε χρῆσαι Λακεδαιμονίοις ἐπὶ πολὺ τάδε θεωροῖς ἀφικνουμένοις»* (Θουκυδίδου, Ξυγγραφῆς V 16, 2).

Ε.Υ.Δ.Π.Σ.Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἴσου ἐπικίνδυνοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν Ἀμφικτιονίαν, ἡ ὁποία τοὺς κατεδίκασεν ἐπανειλημμένως[1].

Ἡ δύναμις τῶν Δελφῶν προϋπέθετε τὴν πολυκρατικὴν δομὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἦτο φυσικὸν νὰ καταρρεύσῃ μετὰ τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας, διὰ τῆς ὁποίας κατελύθη οὐσιαστικῶς ἡ αὐτονομία τῶν δημοκρατικῶν πόλεων. Ἔκτοτε ὁ Ἀπόλλων θὰ περιορισθῇ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων εἰς τὴν ἰδιωτικὴν μαντείαν[2] καὶ θὰ χάσῃ τόσον περισσότερον τὸ κῦρος του, ὅσον ὀλιγώτερον θὰ ἐπηρεάζῃ τὴν πολιτικὴν συνείδησιν καὶ θὰ ἐπενδύῃ τὰ κεφάλαιά του εἰς τὰ σχέδια τῆς ἄλλοτε ἀνερχομένης ἀστικῆς τάξεως, τῆς ὁποίας ἀπετέλεσεν εἰς τὴν πραγματικότητα τὸν διεθνῆ τραπεζιτικὸν φορέα[3]. Ὅσον θὰ ἐπιβάλλεται ἡ βία εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον καὶ ὁ πόλεμος θὰ διασύρῃ τοὺς θεσμοὺς καὶ θὰ ὁρίζῃ τὰ καθήκοντα τῶν ἀδυνάτων[4] — ὅσον ἡ Ρώμη θὰ ἐκμεταλλεύεται τὴν διχόνοιαν τῶν Ἑλλήνων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τοὺς ὑποδουλώσῃ μετὰ τὴν Αἰτωλικὴν καὶ τὴν Ἀχαϊκὴν ἀδελφοκτονίαν, τόσον θὰ ἐκθειάζεται ὁ ἀμυντικὸς καὶ εἰρηνικὸς χαρακτὴρ τοῦ Δελφικοῦ συνδέσμου[5].

---

1. *«Ἐν τῷ Λευκτρικῷ πολέμῳ Θηβαῖοι καταπολεμήσαντες τοὺς πολεμίους δίκην ἐπήνεγκαν εἰς Ἀμφικτύονας κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι Φοιβίδας ὁ Σπαρτιάτης κατελάβετο τὴν Καδμείαν καὶ διετιμήσαντο τὸ ἀδίκημα ταλάντων πεντακοσίων. καταδικασθέντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τὴν δίκην οὐκ ἐκτινόντων κατὰ τὸν ὡρισμένον ἐκ τῶν νόμων καιρὸν οἱ Θηβαῖοι πάλιν δίκην ἐπήνεγκαν διπλοῦ τοῦ ἀδικήματος. τῶν δὲ Ἀμφικτυόνων χιλίοις ταλάντοις καταδικασάντων...»* (Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς XVI 29, 2/3). Ὁ φόβος τῆς Σπάρτης ὑπεχρέωσεν ἐξ ἄλλου τοὺς Θηβαίους νὰ ὑποστηρίξουν τοὺς ἐξορίστους τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, παρ' ὅτι ἐζήτησαν προηγουμένως τὴν ἀνασκαφήν της, διὰ νὰ τοὺς ἔχουν μετὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἐξουσίας συμμάχους εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐντεινομένου κινδύνου (Ἴδε Ξενοφῶντος, Ἑλληνικῶν II 2, 19/20. 4, 1/2).

2. *«Οὐ γὰρ ὁ δεῖνα μὰ Δία κατέβαινε περὶ ὠνῆς ἀνδραπόδου χρησόμενος οὐδ' ὁ δεῖνα περὶ ἐργασίας, ἀλλὰ πόλεις μέγα δυνάμεναι καὶ βασιλεῖς καὶ τύραννοι μέτριον οὐδὲν φρονοῦντες ἐνετύγχανον τῷ θεῷ περὶ πραγμάτων»* (Πλουτάρχου, Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν 26, p. 307D). Τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλουτάρχου οἱ χρησμοὶ δίδονται *«ἐπὶ μικροῖς πράγμασιν»* ἀναλόγως τῶν ἐρωτήσεων *«εἰ γαμητέον, εἰ πλευστέον, εἰ δανειστέον»* (ὡς ἀν. 28, p. 408 B/C).

3. *«Δάνεισμα γὰρ ποιησάμενοι (ἀπὸ τῶν Δελφῶν) ὑπολαβεῖν οἷοί τ' ἐσμὲν μισθῷ μείζονι τοὺς ξένους αὐτῶν ναυάτας»* (Θουκυδίδου, Ξυγγραφῆς I 121, 3. Πρβλ. 143, 1). *«Παρακαταθήκην ἐνταῦθα (Δελφοὶ) Λυσάνδρου κεῖσθαι τάλαντον ἀργυρίου καὶ μνᾶς πεντήκοντα δύο καὶ πρὸς τούτοις ἕνδεκα στατῆρας»* (Πλουτάρχου, Λυσάνδρου 18, 3, p. 443B). Πρβλ. Α. Μ. Ἀνδρεάδην, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας, Ἀθῆναι I τόμ. 1928, σ. 212, 239.

4. *«Τὰ δὲ κοινὰ τῶν Βοιωτῶν εἰς τοσαύτην παραγεγόνει καχεξίαν, ὥστε... τὸ δίκαιον μὴ διεξῆχθαι παρ' αὐτοῖς μήτε περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων μήτε περὶ τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων, ἀλλ' οἱ μὲν φρουρὰς παραγγέλλοντες τῶν ἀρχόντων οἱ δὲ στρατείας κοινάς, ἀεὶ ἐξέκοπτον τὴν δικαιοδοσίαν»* (Πολυβίου, Ἱστοριῶν XX 6, 1/2).

5. *«(Ἀμφικτύων) ἀσθενὲς ὁρῶν καὶ ῥάδιον ὑπὸ τῶν περιοικούντων βαρβάρων ἐξανα-*

Ε.Γ.Α της Ι.Ε.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ ἐποχὴ ὅμως εἶχεν ἀλλάξει καὶ τὴν λύσιν εἰς τὰ θέματα τῆς ζωῆς δὲν ἔδιδεν οὔτε ἡ συνεργασία οὔτε ἡ πρόβλεψις, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τῆς θελήσεως τῶν ἰσχυρῶν εἴτε ἡ πνευματικὴ φυγὴ ἐκ τῆς πραγματικότητος. Ἡ Στωικὴ φιλοσοφία διὰ τοῦτο θὰ φέρῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐπικαιρότητα τὴν ἔννοιαν τῆς *εἱμαρμένης*, ἡ ὁποία ὡς *αἶσα* καθώριζε τὰ γεγονότα εἰς τὸν Ὁμηρικὸν κόσμον ἐναντίον τῆς θελήσεως θνητῶν καὶ ἀθανάτων. Ὁ Ἀπόλλων ὅμως ὑπῆρξεν οὐσιαστικῶς ὁ θεὸς τῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὅσον ἔθετε τὴν εὐθύνην διὰ τὰ μέλλοντα εἰς τὴν φρόνησιν καὶ τὸν ἀνάλογον τρόπον διαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸς ἄλλωστε ὑπῆρξεν ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ θεῖος νομοθέτης τοῦ ἀστικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος ἐτάχθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ ἀνέλαβεν ὡς «*Μουσαγέτης*»[1] τὴν ἐκπροσώπησιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν της κλάδων. Τὸν ἐνδιέφερε πρὸ πάντων ἡ τήρησις τοῦ μέτρου εἰς τὴν συμπεριφορὰν καὶ ἡ ἐξασφάλισις τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Ἐθεωρήθη διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὡς θεὸς τῆς ἁρμονίας — πολιτικῆς καὶ μουσικῆς[2] — καὶ ὡς ἐγγυητὴς τῶν δικαίων τοῦ προσώπου ἐναντίον τῶν ἐκδικητικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ αἵματος. Ἐὰν μία παλαιοτέρα ἐποχὴ ἐπέβαλλε συμφώνως πρὸς τὰ συγγενικὰ θέσμια τὸν φόνον ἀντὶ τοῦ φόνου, αὐτὸς θὰ ἐμφανισθῇ ὡς ἐξαγνιστὴς θεὸς καὶ θὰ συνηγορήσῃ αὐτοπροσώπως ὑπὲρ τοῦ Ὀρέστου ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι θὰ τὸν δικάσουν[3].

Ὅ,τι προάγει τὴν ζωὴν ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως, δὲν παρουσιάζεται ὡς ἔργον «*τῶν θεῶν*» ἢ τῆς «*τύχης*», ἀλλ' ὡς ἐπίτευγμα τῶν «*ἐπιμεληθέντων*»[4], οἱ ὁποῖοι ἀναλαμβάνουν καὶ τὴν εὐθύνην τῆς νεωτεριστικῆς των πράξεως. Ἐὰν ὁ θεῖος παράγων θὰ χάσῃ λόγῳ τῆς μεροληπτικῆς του στάσεως

λωθῆναι τὸ Ἑλληνικὸν γένος, εἰς τὴν ἐπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Ἀμφικτυονικὴν σύνοδον καὶ πανήγυριν αὐτὸ συνήγαγε, νόμους καταστησάμενος ἔξω τῶν ἰδίων, οὓς καλοῦσιν Ἀμφικτυονικούς, ἐξ ὧν φίλοι μὲν ὄντες ἀλλήλοις διετέλουν καὶ τὸ συγγενὲς φυλάττοντες μᾶλλον ἔργοις ἢ λόγοις λυπηροὶ δὲ τοῖς βαρβάροις καὶ φοβεροί» (Διονυσίου Ἁλικαρνασσέως, Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας IV 25, 3/4). Πρβλ. Στράβωνα, Γεωγραφικῶν IX 3, 5 (p. 419).

1. Orphicorum Hymni, ὡς ἀν. 6 (p. 27), Σαπφοῦς, Ἀπόσπ. 91 (Lobel-Page), Πολυτάρχου, Συμποσιακῶν προβλημάτων 4, p. 745A), Παυσανίου, Ἑλλάδος περιηγήσεως I 2, 5, Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς I 18, 4.

2. «*Οὐδαμοῦ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων*» (Δάμων, Diels I B' 10).

3. «*Κλύοιτ' ἂν ἤδη θεσμόν, Ἀττικὸς λεώς,*
πρώτας δίκας κρίνοντες αἵματος χυτοῦ . . .
κερδῶν ἄθικτον τοῦτο βουλευτήριον,
αἰδοῖον, ὀξύθυμον, εὑδόντων ὕπερ
ἐγρηγορὸς φρούρημα γῆς καθίσταμαι»
(Αἰσχύλου, Εὐμενίδων 681/682, 704 - 706).

4. Θρασύμαχος (Diels II B' 1).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἐνωρὶς τὴν κοινωνικήν του σημασίαν, ἡ ἔννοια τῆς συμπτώσεως θὰ φανῇ ἐντὸς ἑνὸς πλαισίου ἐνεργειῶν, ὁ ἠθικὸς γνώμων τῶν ὁποίων *«ἀναγκαστικὴν ἔχει δύναμιν λόγος ὢν ἀπό τινος φρονήσεως καὶ νοῦ»*[1], ὅτι παραβιάζει τὴν λογικήν : *«Καὶ τὸ φάναι εἶναί τι παράλογον τὴν τύχην ὀρθῶς»*[2]. Οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀστικοῦ ἤθους διὰ τοῦτο θὰ ἰσχυρισθοῦν δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι προσωποποιοῦν τὴν κριτικήν των ἀνεπάρκειαν, ὥστε νὰ ἔχουν ἄλλοθι, ὅταν ἐνεργοῦν, ὅτι *«τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο πρόφασιν τῆς ἰδίης ἀβουλίης»*, καθ' ἣν στιγμὴν *«τὰ πλεῖστα ἐν βίῳ εὐξύνετος ὀξυδερκείη κατιθύνει»*[3]. Ἤδη ἀπὸ τῶν Ἰωνικῶν χρόνων θὰ θεωρηθῇ διὰ τὸν ἴδιον λόγον καὶ ὁ ἀπρόσωπος προσδιορισμὸς τῶν δεδομένων τῆς ὑπάρξεως ἄνευ περιεχομένου : *«Μηδὲν τῶν γινομένων γίνεσθαι καθ' εἱμαρμένην, ἀλλ' εἶναι κενὸν τοῦτο τοὔνομα»*[4]. Ἀποφασιστικὴν ἀντιθέτως σημασίαν διὰ τὴν πορείαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἔχει κυρίως ἡ σπουδὴ τῶν συνθηκῶν καὶ ἡ προσπάθεια : *«Πάντα πόνος τεύχει θνητοῖς μελέτη τε βροτείη*[5]. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐντοπίζονται οἱ σύνδεσμοι τῶν κινήτρων πρὸς τὰ ἐπακόλουθα, οὕτως ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνουν εἰς τὴν ζωήν, ὅσοι γνωρίζουν τὴν αἰτιώδη αὐτὴν συνάφειαν : *«Αὐτόματον γὰρ οὐδέν, ἀλλ' ὑπὸ πείρης πάντα ἀνθρώποισι φιλέει γίνεσθαι»*[6].

Εἰς τὰ θέματα ἑπομένως τῆς πολιτικῆς ἡ ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπισις τῶν ἀγνώστων ἐνδεχομένων εἶναι συνάρτησις τῆς ἐμπειρίας τῶν ἀστικῶν μεταβολῶν. Ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία παρουσιάζεται ὡς παράδειγμα τῆς τεχνικῆς αὐτῆς κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ μέλλοντος : *«Ἀνάγκη δὲ ὥσπερ τέχνης αἰεὶ τὰ ἐπιγιγνόμενα κρατεῖν... δι' ὅπερ καὶ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς πολυπειρίας ἐπὶ πλέον ἡμῶν κεκαίνωται»*[7]. Αὐτὸ συνέβη, ἐπειδὴ ὁ πολίτης ἢ ὁ νομικός του ἐκπρόσωπος ἦτο ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὑποχρεωμένος νὰ λάβῃ ἀποφάσεις *«περὶ μελλόντων»*[8]. Τόσον εἰς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν ὅσον γενικῶς εἰς τοὺς τομεῖς τῶν ἀστικῶν ὑποθέσεων προϋποτίθεται ἀσφαλῶς ἡ βεβαιότης, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσει ὡς *«πολιτικὸν ζῷον»*[9] ὡρισμένην συμπεριφοράν, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν πρόβλεψιν τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα προκαλεῖ : *«Τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι»*[10].

---

1. Ἀριστοτέλους, Ἠθικῶν Νικομαχείων Κ' 10 (p. 1180 a 21/22).
2. Ἀριστοτέλους, Φυσικῆς ἀκροάσεως Β' 5 (197 a 18).
3. Δημόκριτος (Diels II B' 199).
4. Ἀναξαγόρας (Diels II A' 66).
5. Ἀρχιλόχου, Ἀπόσπ. 14 (Diehl.).
6. Ηροδότου, Ἱστορίης VII 9.
7. Θουκυδίδου, Ξυγγραφῆς I 71, 3.
8. Ἀριστοτέλους, Ῥητορικῆς τέχνης Α' (p. 1354 b 6).
9. Ἀριστοτέλους, Πολιτικῶν Α' 2 (p. 1253 a 3, Γ' 6 (p. 1278 b 19).
10. Θουκυδίδου, Ξυγγραφῆς I 22, 4.

Ε.Υ. Ζώης Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ αἰσιοδοξία ἐν τούτοις αὐτὴ δὲν ἐχαρακτήρισε τὸ φρόνημα τῆς πόλεως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἡ κατάληξις τοῦ πνευματικοῦ ἀγωνίσματος τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τοῦ ἀγνώστου, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἀνατροπὴ τῆς γεωργικῆς καὶ ποιμενικῆς τάξεως τοῦ βίου ἐμείωσε τὴν σημασίαν τῆς ἀνακυκλήσεως τῶν ἐποχῶν. Ἔκτοτε ὁ ἄνθρωπος θὰ τοποθετηθῇ ἐνώπιον τῶν ἀπροσδοκήτων δυνατοτήτων τῆς κοινωνικῆς του σχέσεως πρὸς τοὺς διαφόρους[1] ὡς πρὸς τὴν καταγωγήν, τὴν μόρφωσιν καὶ τὸ ἐπάγγελμα μετόχους τοῦ κατ' ἀνάγκην —λόγῳ τῶν συνεχῶς νέων συνθέσεων— μεταβατικοῦ του κόσμου. Ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξεν ὁ μοναδικὸς λαός, ὁ ὁποῖος ὑπέστη κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα ἠθικὴν κρίσιν ἐνώπιον τοῦ μέλλοντος. Μετὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἀστικοῦ βίου εἰς τὴν Ἰωνίαν τὰ γεγονότα ἔπαυσαν νὰ προβλέπωνται, ὁ χρόνος νὰ ἐμφανίζεται ὡς κύκλος, τὸ παρελθὸν νὰ προδιαγράφῃ τὴν πορείαν τοῦ μέλλοντος, ἡ παράδοσις νὰ ὁρίζῃ, τί θὰ συμβῇ. Τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν χαρακτηρίζει διὰ τοῦτο μία τραγικὴ ἀνασφάλεια ἐνώπιον τῶν ἐπικειμένων καταστάσεων :

«Νήιδες ἄνθρωποι καὶ ἀφράδμονες οὔτ' ἀγαθοῖο
αἶσαν ἐπερχομένου προγνώμεναι οὔτε κακοῖο»[2]

Οἱ ἀφελεῖς βεβαίως νομίζουν λόγῳ ἐλλείψεως φαντασίας, ὅτι γνωρίζουν, τί πρόκειται νὰ γίνῃ, οἱ ἔμπειροι ὅμως τῶν μεταπτώσεων τοῦ βίου θὰ τοὺς καταστήσουν προσεκτικούς :

«Μήποτε, Κύρν', ἀγορᾶσθαι ἔπος μέγα· οἶδε γὰρ οὐδεὶς
ἀνθρώπων ὅ,τι νὺξ χἠμέρη ἀνδρὶ τελεῖ»[3]

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ μακαρίζεται κανεὶς διὰ τὴν εὐτυχίαν, π.χ. τὴν νεότητά του, προτοῦ ἀποθάνῃ : *«Ὁ γέρων νέος ἐγένετο, ὁ δὲ νέος ἄδηλον εἰ ἐς γῆρας ἀφίξεται· τὸ τέλειον οὖν ἀγαθὸν τοῦ μέλλοντος ἔτι καὶ ἀδήλου κρέσσον»*[4]. Ἐὰν ὁ Ἀνατολίτης θέλῃ νὰ θεωρηθῇ ὡς εὐτυχέστερος τῶν θνητῶν βάσει ὅσων ἔχει καὶ εἶναι, ὁ Ἕλλην, ὁ ὁποῖος ἔχασε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν δημοτικῶν ἀγώνων ἐναντίον τῆς ἀριστοκρατίας τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τὴν καθοδήγησιν τοῦ κόσμου ἐκ μέρους ἀμερολήπτων καὶ φιλησύχων θεῶν, θὰ προτείνῃ ἀσήμους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐτελείωσαν τὴν ζωήν των εἰς μίαν στιγμὴν ὑψίστης ἠθικῆς δικαιώσεως[5].

Ἡ ἀβεβαιότης αὐτὴ διὰ τὸ μέλλον ἦτο φυσικὸν νὰ μειώσῃ ἀκόμη περισ-

1. *«Ἐξ ἀνομοίων ἡ πόλις»* (Ἀριστοτέλους, Πολιτικῶν Γ' 4, p. 1277 a 5).

2. Ὁμηρικοῦ ὕμνου εἰς Δήμητρα 256/57.

3. Θεόγνιδος, Ἐλεγειῶν Α' 159/60. Πρβλ. Σιμωνίδην, Ἀπόσπ. 6, 1 (Diehl).

4. Δημόκριτος, (Diels II B' 295).

5. *«Ὦ Κροῖσε, ἐπιστάμενόν με τὸ θεῖον πᾶν ἐὸν φθονερὸν καὶ ταραχῶδες ἐπειρωτᾷς ἀνθρωπηίων πρηγμάτων πέρι. ἐν γὰρ τῷ μακρῷ χρόνῳ πολλὰ μὲν ἔστιν ἰδεῖν τὰ μή τις ἐθέλει, πολλὰ δὲ καὶ παθεῖν»* (Ἡροδότου, Ἱστορίης Ι 32).

Ε.Υ.Δ.Π.Σ. τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006